

Høgskulen på Vestlandet

Bacheloroppgave i historie

SA523-O-1-2024-VÅR-FLOW assign

Predefinert informasjon

Startdato:	01-05-2024 12:00 CEST
Sluttdato:	13-05-2024 14:00 CEST
Eksamensform:	Bacheloroppgave
Termin:	2024 VÅR
Vurderingsform:	Norsk 6-trinns skala (A-F)
Flowkode:	203 SA523 3 O-1 2024 VÅR
Ekstern sensor:	Ekstern sensor 1
Intern sensor:	Intern sensor 1

Deltaker

Kandidatnr.:	105
---------------------	-----

Informasjon fra deltaker

Antall ord *:	6342
----------------------	------

Egenerklæring *: Ja

Jeg bekrefter at jeg har Ja
registrert
oppgavetittelen på
norsk og engelsk i
StudentWeb og vet at
denne vil stå på
vitnemålet mitt *:

Jeg godkjenner avtalen om publisering av bacheloroppgaven min *

Ja

Er bacheloroppgaven skrevet som del av et større forskningsprosjekt ved

Nei

Er bacheloroppgaven skrevet ved bedrift/virksomhet i næringsliv eller

Nei

Høgskulen
på Vestlandet

BACHELOROPPGAVE

Saborg: gjemt og glemt

Kandidatnummer 105

SA523 Bacheloroppgave i Historie

Fakultet for teknologi, miljø- og samfunnsvitskap

Veileder Jan Anders Timberlid

Innleveringsdato 13.05.2024

Jeg bekrefter at arbeidet er selvstendig utarbeidet, og at referanser/kildehenvisninger til alle kilder som er brukt i arbeidet er oppgitt, jf. Forskrift om studium og eksamen ved Høgskulen på Vestlandet, § 12-1.

Innholdsfortegnelse

Innledning.....	1
Hva og hvem var Saborg, og andre sabotasjeorganisasjoner	1
Saborg	2
Krigen kommer.....	4
Illegal aktivitet.....	5
Frigjøringen	7
Etterkrigstiden.....	8
Overvåkning	9
«Kampen om Krigen».....	11
Mappeleken	14
Annerkjennelse for noen	15
Konklusjon	15
Litteraturliste.....	17

Innledning

I denne bacheloroppgaven skal jeg undersøke hvorfor Saborg, en sabotasjeorganisasjon under andre verdenskrig, fikk så lite anerkjennelse og oppmerksomhet etter at krigen var over. Hva skyldes det at andre lignende grupper er allmenn kjente og har fått mye heder og ære, mens Saborg er det kun spesielt interesserte som kjenner til? For å kunne drøfte hvorfor det ble slik, har jeg satt meg grundig inn i Saborg sin historie og også generell historie om andre verdenskrig og tiden etter. Oppgaven består av utgreiing om Saborg og andre sabotasjeorganisasjoner, samt en drøftning der jeg vurderer og drøfter spørsmålet: «Hvorfor fikk Saborg betydelig mindre oppmerksomhet og honnør etter krigen?»

I arbeidet med oppgaven, har jeg hatt tilgang på en rekke kilder. Mye litteratur er utgitt om temaet, og jeg har i hovedsak basert meg på bøker skrevet av medlemmer av organisasjonene selv, samt historikere og offentlig tilgjengelige dokumenter. Jeg går også nærmere inn på vurdering av kildene i hoveddelen av oppgaven.

Jeg har tidligere gått i klasse med barnebarnet til August Rathke og har alltid kjent til at han var veteran fra Kompani Linge, men ikke klar over hans involvering i Saborg. Sammen med dette og en avisartikkel i Bergens Tidende fra 2015 om tildeling av deltagermedalje til de gjenlevende i Saborg, ble jeg veldig interessert i temaet. Det var først i 2015 at jeg ble ordentlig oppmerksom på situasjonen rundt Saborg-medlemmene og fattet interesse for dette.

Hva og hvem var Saborg, og andre sabotasjeorganisasjoner

Når man tenker på sabotasje i Norge under andre verdenskrig, tenker veldig mange først og fremst på *Gutta på skauen*, *Shetlandsgjengen*/*Shetlandslarsen* eller tilsvarende kjente navn. Felles for disse er at de enten var en del av Hjemmefronten som organiserte den offisielle motstandskampen i Norge og som fikk ordrer fra London, eller at de ble innrullert som

norske avdelinger i det Britiske forsvaret. Hjemmefronten hadde en militær avdeling som ble kalt Milorg, *militærorganisasjonen*. Shetlandsgjengen og kompani Linge er eksempler på grupper som ble innrullert i britenes militærvesen som regulerte militærstyrker, men som opererte under S.O.E. Shetlandsgjengen begynte med fiskere fra Telavåg som brukte fiskeskjøtene sine til å frakte mennesker som måtte flykte fra tyskerne til England og frakte agenter og våpen til Norge. Etter at ruten deres ble oppdaget og noen av skjøtene senket av tyske fly, fikk de base på Shetland. Her fikk de raske motorbåter og opererte som en del av den britiske Marinen. Lederen for Shetlandsgjengen Leif Larsen ble den høyest dekorerte marineoffiseren i de allierte styrkene i andre verdenskrig. S.O.E. står for Special Operations Executive og var den del av den britiske militære etterretningen og hadde ansvar for motstandsarbeid i de okkuperte landene i andre verdenskrig. Disse gruppene fikk ordre fra både den norske regjeringen som var i eksil i London og fra den allierte overkommandoen. Det fantes mange slike grupperinger, noen mer organisert enn andre. Det var også utbredt individuell motstand under krigen. Det var ikke uvanlig å motarbeide okkupasjonsmakten på et individuelt nivå, men grunne farene for represalier var de relativt beskjeden motstand. En mislykket S.O.E. aksjon i Telavåg på Sotra utenfor Bergen førte også til den sterkeste straffen av sivilbefolkningen i Norge. Alle gutter og menn over 16 år ble arrestert og sendt til konsentrasjonsleirer i Tyskland mens alle jenter og kvinner ble tvangsflyttet. Selve bygden og alle bygningene i Telavåg ble sprengt av tyskerne, som i praksis utslettet hele stedet.

Saborg

Saborg, som er en forkortelse, var kjent under flere navn. Sabotasjeorganisasjonen, Sab, Osvald-gruppen, var noen av navnene organisasjonen var kjent som. Navnet Osvald-gruppen kommer fra dekknavnet til Asbjørn Sunde og var også det tyskerne refererte til dem som. Det var en sabotasjeorganisasjon under andre verdenskrig, som hadde som hovedmål å sabotere for tyske tropper og tysk logistikk. Totalt sett igjennom krigsårene utførte Saborg over 100 sabotasjeoperasjoner. I Bergensområdet hadde organisasjonen base ved Geitrheimssetra på Osterøy. Organisasjonen hadde sitt utspring eller grunnlag i den europeiske antifascistiske og kommunistiske Wollweberorganisasjonen.

Wollweber (f. 1889) var en tysk sjømann som var med på matrosopprøret i 1918 i Bremen. Han ble valgt inn i riksdagen for kommunistpartiet i 1932 og satt der til 1933 før han flyktet til Sovjetunionen grunnet nazistenes overtagelse av makten i 1933. Der fortsatte han sitt

arbeid med en antifascistisk organisasjon, som hadde sitt utspring i den internasjonale fagorganisasjonen for matroser, som frem til 1933 hadde sitt hovedkvarter i Hamburg¹ Han fikk deretter ordre om å opprettholde dette nettverket med base i Norge, og flyttet dermed til Oslo i 1936.² Etter invasjonen rømte han til Sverige, hvor han satt fengslet til 1944, da han ble utlevert til Sovjetunionen. Etter krigen var han i ledelsen i DDR og etter hvert minister for statssikkerhet (Stasi). Dette var han fra 1954 til 1957 da han ble ekskludert fra kommunistpartiet og tvangspensjonert.³

Asbjørn Sunde (f. 1909) var en norsk sjømann og tillitsvalgt. Han hadde også reist som frivillig til borgerkrigen i Spania for å slåss mot Francos fasciststyrker i 1937 – 1938.⁴ I Norge bodde Sunde mesteparten av sitt voksne liv i Horten. Han var aktiv i Norges Kommunistiske Parti fra 1932. Sunde ble rekruttert til Wollweberorganisasjonen igjennom sin aktivitet i fagorganisasjonen. Han tok over ledelsen av den norske delen av organisasjonen da han returnerte fra Spania, sommeren 1938, dette fordi Martin Hjelman, som hadde ledet den norske avdelingen hadde tatt over ansvaret for Nord-Sverige i organisasjonen.⁵

Organisasjonen gjennomførte flere sabotasjeoperasjoner mot tyske skip fra skandinaviske havner allerede før krigen. Grunnlaget for denne motstanden, var en politisk overbevisning om at nazismen som hadde fått sterkere røtter på 1930-tallet, måtte knuses. En av disse operasjonene før krigen, var senkningen av MS *Claus Böge* i 1938 som sank utenfor kysten av Danmark etter at en tidsinnstilt dynamittladning gikk av.⁶ Denne ble plassert i båten mens den lå til lossing i Oslo. Dynamitten hadde organisasjonen stjålet fra gruvene i nord-Sverige og var sendt nedover norskekysten via nettverket blant sjømenn.

August Rathke (f. 1925) var leder av Kommunistenes Ungdomsforening i Bergen. Her var han også redaktør for NKPs illegale avis, *Fortroppen*.⁷ Han ble etter hvert leder for Saborg på Vestlandet, og måtte flykte i januar 1945, til England. Rathke ble der innlemmet i kompani Linge⁸ og var siste gjenlevende Lingesoldaten ved hans død i 2022. Rathke fortsatte sitt

¹ Borgersrud & Eriksen 2015 s. 54

² Borgersrud & Eriksen 2015 s. 55

³ Abraham & Olsen 2015 s. 418

⁴ Borgersrud & Eriksen 2015 s. 67

⁵ Borgersrud & Eriksen 2015 s. 68

⁶ Borgersrud & Eriksen 2015 s. 53

⁷ Borgersrud & Eriksen 2015 s. 209

⁸ Rathke 2003 s. 149

arbeid i NKPs ungdomsorganisasjon etter krigen, før han senere utdannet seg til jurist og ble medlem i arbeiderpartiet, der han ble valgt inn i bystyret i bergen og fylkestinget i Hordaland. Han er en av de få medlemmene av Saborg som hele tiden har blitt anerkjent for sin motstandskamp, og var en av pådriverne for at staten Norge skulle anerkjenne de som hadde deltatt i Saborg. Det Rathke fikk anerkjennelse som mange andre ikke fikk, har nok mye å gjøre med at han gikk inn i kompani Linge, som har hatt god anseelse og var en del av den norske hær. Dette var mer stuerent enn kommunister som drev noe mer fritt organisert sabotasje.

Krigen kommer

Det politiske klimaet i Norge i 1940 var ikke vennlig innstilt til NKP og kommunister etter Finland sin kapitulasjon i Vinterkrigen i mars 1940, hvor de var blitt invadert av Sovjetunionen, som var kommunister. Fordi NKP var en del av Komintern, det internasjonale samleorganisasjonen for kommunistiske partier som var styrt av Sovjetunionen, ble de tilnærmet utestengt av de andre politiske partiene og den brede folkelige opinionen var imot NKP. Dette var fordi kommunistene hadde sluttet opp om Sovjetunionen sin invasjon av Finland, mens det store flertallet av den norske befolkningen støttet opp om Finland sin forsvarskamp.⁹ Det var også flere nordmenn som dro som frivillige til Finland for å ta del i deres forsvarskamp. Behandlingen de som hadde dratt for å slåss for Finland fikk, stod i sterk kontrast til de kommunistene som hadde dratt som frivillige til borgerkrigen i Spania for å kjempe mot Franco sine fascistiske styrker. De som hadde dratt til Spania ble registrert på lister og overvåket av overvåkningspolitiet. Disse listene skulle egentlig bli destruert eller gjemt når Tyskland invaderte Norge 9. april 1940, men tjenestemenn i overvåkningspolitiet sørget for at de ble overlevert til tyskerne og Gestapo.

Som tidligere nevnt, var Wollwebberorganisasjonen operativ allerede før krigen. Ved Tysklands invasjon i Norge, var det stor forvirring blant medlemmene i Wollwebberorganisasjonen og i Norge for øvrig, om organisering av motstand. Flere av cellemedlemmene i Wollwebberorganisasjonen meldte seg til det norske forsvaret for å slåss mot invasjonsmakten som en del av det norske militæret, for eksempel Reidar Olsen (f. 1916) fra Bergen. Han dro til Voss og deltok i felttoget der. Da han ble vitne til et tysk

⁹ Rathke 2003 s. 10

flyangrep på Rykke gård 20.04.1940¹⁰ som drepte alle som bodde der. Det ga ham inspirasjon til å kjempe mot Tyskerne for enhver pris. Olsen ble med i Saborg 1943, men hadde drevet aktiv motstandskamp siden 1940. I Saborg hadde han blant annet ansvaret for likvidasjoner, og drepte flere politimenn i høsten 1944. Han ble tatt av Gestapo og drept ved tortur i Veiten 25. nov 1944. Han er en av få saborg-medlemmer som har vært hedret etter krigen, da han har en ærespris i Sportsklubben Trane, Reidar Olsens ærespris, som ble delt ut for første gang i 1959.¹¹

Illegal aktivitet

I sin bok «*Menn i Mørket*» fra 1947 lister Asbjørn Sunde opp 55 aksjoner som ble utført av Saborg før de ble oppløst i 1944.¹² Siden Sunde skrev sin bok etter egen hukommelse og uten tilgang på hverken tyske eller norske arkiver fra krigen, er det flere aksjoner som mangler. I sin bok om Saborg på Vestlandet nevner Borgersrud og Eriksen 31 aksjoner hvorav bare en av de er nevnt i Sunde sin bok. Abraham og Olsens bok om Saborg på Vestlandet nevner også 31 aksjoner som ble gjennomført eller forsøkt gjennomført. Aksjonene som er nevnt i de to bøkene om Saborg på Vestlandet er ikke like lister, og Abraham og Olsen har også med skuddvekslinger mellom Saborg og Gestapo og eller tyske militærstyrker. Med disse lagt til er det 17 ulike aksjoner som ikke er felles for begge bøkene. Det samlede antallet aksjoner som ble utført eller forsøkt utført av Saborg var 103 i løpet av okkupasjonstiden. Flere av aksjonene på Vestlandet ble utført etter at Sunde formelt hadde lagt ned Saborg sin virksomhet i Norge, på ordre fra NKVD i Sovjetunionen i 1944. Den tyske okkupasjonsmakten, med Gestapo i spissen hadde også hatt det de selv anså som en vellykket opprullingsaksjon mot Saborg på slutten av 1944. Saborg fortsatte likevel aktiviteten på Vestlandet, som ved opprullingen av Saborg og Milorg i 1942/43, i Bergensområdet hvor de fleste lokale lederne hadde blitt fanget og henrettet av tyskerne.¹³ Rathke skriver også at forsvaret sin overkommando etter 1943 advarte Hjemmefronten og Milorg mot samarbeid med kommunistene da de anså dette som farlig.¹⁴ Saborg fortsatte sitt virke i Bergensområdet selv om den sentrale delen av organisasjonen var blitt lagt ned på

¹⁰ Borgersrud & Eriksen s. 77

¹¹ Soltvedt 2018, s. 30

¹² Sunde 1947 s. 248

¹³ Rathke 2003 s. 9

¹⁴ Rathke 2003 s. 12

slutten av 1944, nå med nye krefter og i tettere samarbeid med Milorg. Medlemmene i Saborg i Bergensregionen oppfattet det slik at de var blitt en del av Milorg og de fikk våpen, penger og instruktører fra S.O.E.¹⁵

Aksjonene som Saborg utførte, spente seg fra de første, som var sprenging av jernbanelinjer, via bankran for å skaffe midler, til sprengning av Arbeidskontoret i Pilestredet i Oslo,¹⁶ til likvidasjoner. Flere av disse aksjonene var samordnet med milorg, som sprengningen av Arbeidskontoret i Pilestredet eller ble gjort på oppdrag for milorg eller S.O.E.

Arbeidskontoret i Bergen ble også sabotert og brent ned av Saborg i 1944¹⁷. Saborg gjennomførte flere bankran og ran av butikker som de begrunnet med behovet for å ha midler og mat til de som lå i dekning og for å sikre de etterlatte til de som enten lå i dekning eller var blitt tatt eller som hadde falt i arbeidet. Siden gruppen hovedsakelig tok ordre fra Moskva og ikke London var de varierende støtte fra hjemmefronten og de fikk heller ikke noe særlig materiell støtte fra Sovjetunionen. Dette gjaldt våpen, sabotasjeutstyr og penger, de så seg derfor nødt til å rane til seg penger som uansett var garantert for av regjeringen i London.

Under krigen møtte Saborg og NKP motstand fra hjemmefronten, da NKP ønsket å samle all motstandskamp i det de kalte et frihetsråd. Dette møtte sterk kritikk fra ledelsen i hjemmefronten, der NKPs brev til regjeringen om frihetsrådet inneholdt sterk kritikk av ledelsen av hjemmefronten. Hjemmefronten advarte om at NKPs forslag og agitasjonen kun ville skape splid blant nordmenn og frykt for at allierte tropper som ankom landet ikke faktisk ville frigjøre landet, men heller okkupere det på nytt.¹⁸ Dette viser at det allerede under krigen var konflikter mellom den offisielle norske motstandskampen og den kommunistiske motstandskampen.

Konflikt mellom den offisielle norske motstandsbevegelsen med hjemmefronten og milorg i spissen, og den kommunistiske motstandsbevegelsen var ikke til stede lokalt i bergensområdet, der både milorg og S.O.E samarbeidet tett med Saborg. Dette kan blant annet sees ved Rathkes flukt til England via S.O.E.-kontakter. SOE sendte også agenter og

¹⁵ Rathke 2003 s. 95

¹⁶ Sunde 1947 s. 133

¹⁷ Borgersrud & Eriksen 2015 s. 607

¹⁸ Hansen 2001 s. 193

utstyr inkludert våpen og penger til Saborg i vest. Saborg utførte aksjoner på oppdrag fra S.O.E.

Saborg var også aktiv i Odda og Stavanger, men her var gruppen ikke større enn en 10-13 personer. Litteraturen sier ikke så mye om aksjoner i Odda, men i Stavanger var det en del aktivitet. Denne aktiviteten begynte senhøsten 1944 med tre vellykkede aksjoner hvorav to av de var likvidasjoner at Statspolitibetjenter mens de hadde en vellykket nedbrenning av en knottfabrikk. De hadde også en mislykket aksjon mot et tysk frakteskip, et likvidasjonsforsøk og et mislykket forsøk på å befri medlemmer som var blitt fengslet. På grunn av det lavere aktivitetsnivået i disse områdene blir de her bare nevnt kort. Dette er ikke ment for å si at deres innsatts var mindre viktig enn noen andre sin under andre verdenskrig.

Frigjøringen

På Vestlandet deltok flere medlemmer av Saborg i arbeidet og vaktholdet ved frigjøringen. En del av Saborg som tilhørte Arna og Vaksdal var en av de eneste gruppene i Milorg som var bevæpnet når freden kom 8. mai 1945.¹⁹ Disse ble ført opp som Bjørn West sitt 4. kompani og innpasset i Milorg sin avdeling på Os. Dette ble de selv om de aldri hadde vært i Matrefjellene sammen med resten av Milorg sin Bjørn West gruppe eller hatt noen annen tilknytning til denne.

Normann Iversen (1910-1964) som hadde ledet Saborg i Bergen siden 1943 og som satt på Espeland fangeleir på dødselle, ble den 9. mai 1945 bedt om å opprette en egen militærpolitiavdeling som skulle bestå av personen som hadde vært med i Saborg. Dette var det lederen av Milorg i Bergen Roar Sannem som bestemte, han hadde jobbet sammen med Iversen og Saborg siden før Saborg ble en del av Milorg. Dette skapte sterke reaksjoner fra den politiske høyresiden i Bergen som fryktet at kommunistene skulle foreta seg noe og at kommunister fikk en så viktig oppgave. Dette var en ubegrunnet frykt da de gjorde jobben de ble bedt om å gjøre. Det var riktignok enkelt tilfeller hvor medlemmer av Saborg tok seg friheter og utførte en slags personlig hevn på tjenestemenn fra Gestapo som de var vakter for. I de tilfellene ble dette avdekket og de som hadde gjort seg skyldig i mishandling av krigsfanger ble avskjediget fra sin stilling i militærpolitiet. Det var også flere menn fra Saborg

¹⁹Borgersrud & Eriksen 2015 s 633

som var vakter for medlemmer av Nasjonal Samling (NS) som satt i Bergen Landsfengsel. NS-medlemmer har i ettertid uttalt at: «De kommunistiske fangevoktere som var de greieste og beste i fengselet».²⁰ Det hører også med at Iversen og Langeland fra Saborg fikk diplomer direkte fra den allierte overkommandoen for Europa som var signert av Dwight D. Eisenhower for deres innsatts under krigen. Normann Iversen sendte inn en liste over medlemmer i Saborg til militæret med anbefalinger til deltakermedaljen for andre verdenskrig.²¹ Det var ingen fra denne listen som fortsatt levde som fikk tildelt deltakermedaljen i etterkrigstiden. Denne listen var ikke komplett og inneholdt for det meste medlemmer som hadde vært aktive etter at Saborg ble en del av Milorg. Noe av dette var nok fordi han ikke kjente til medlemmer i Saborg før han ble leder og fordi organisasjonen var bygget slik at selv ikke lederen var klar over alle medlemmene. Etter krigen var over begynte også opprydningen etter tyskernes herjinger, ved Tennebekk på Laksevåg ble det funnet en stor massegrav hvor de aller fleste likene som ble funnet av sovjetiske krigsfanger. I denne massegraven ble også liket til Reidar Olsen som hadde blitt torturert i hjel av Gestapo i 1944.²² Han var en av de få medlemmene fra Saborg som fikk deltakermedaljen.

Etterkrigstiden

Rett etter krigen fikk Saborg og dens medlemmer mye annerkjennelse, men de fikk også kritikk rettet mot seg, spesielt av overlege Johan Scharffenberg som var en anerkjent psykiater. Mye av hans kritikk gikk ut på at Saborg, under Asbjørn Sunde, hadde oppført seg som banditter og farte frem som de ønsket uten å hensynta sivilbefolkningen eller hva de norske myndighetene i London ønsket. Han rettet også kritikk mot likvidasjonene som var utført av Saborg og mente at de hadde gjort flere av disse på utenomrettslig grunnlag. Denne kritikken svarte Asbjørn Sunde på selv i både aviser²³ og i det andre opplaget av sin bok «*Menn i mørket*». I Norge og spesielt i Finnmark var både kommunistene og spesielt Sovjetunionen populære. Sovjetunionen hadde frigjort Finnmark deler av Øst-Finnmark allerede i 1944 og frigjorde resten av Finnmark og Troms 8. mai 1945. Dette førte til at NKP

²⁰ Abraham & Olsen 2015 s. 388

²¹ Borgersrud & Eriksen 2015 s. 634

²² Abraham & Olsen 2015 s. 389

²³ Sunde 1947

ved valget i 1945 fikk hele 11,9 % av stemmene og 11 stortingsrepresentanter.

Etterkrigstiden var også en turbulent tid for NKP da flere mente at Peder Furubotn som hadde vært generalsekretær, ikke var skikket, blant annet etter konflikt med Sunde om Saborg. Dette førte til mye intern strid i partiet som også kom ut i offentligheten. Dette kombinert med at jernteppet senket seg over Øst-Europa førte til et meget dårlig valg for NKP i 1949 hvor de mistet alle sine 11 Stortingsrepresentanter. Med et stadig mer lukket jernteppe i Europa og andre partier som advarte mot NKP og kommunismen. Det var også frykt blant myndighetene i Norge om at de som var kommunister ville være femte kolonister, som ville gjøre det samme som NS-medlemmene hadde gjort under andre verdenskrig. Det store politiske bildet hadde endret seg etter flere kommunistiske opprør, som for eksempel i Hellas og Tsjekkoslovakia. Gerhardsen hadde også en tale på Kråkerøy i 1948, hvor han advarte mot NKP sine udemokratiske meninger og brukte opprøret i Tsjekkoslovakia og frykten for at dette kunne skje i Norge.²⁴ Dette gjorde at de fleste anså Sovjetunionen som den nye store fienden. Gestapo sine lister over kommunister og medlemmer av Saborg hadde blitt overtatt av politiet og de som hadde vært medlem av Saborg ble tett fulgt av overvåkningspolitiet. Blant de som ble etterforsket var August Rathke. Det var Dankert Thuland som var leder for overvåkningspolitiet i Bergen som etterforsket de tidligere Saborg-medlemmene her. Thuland hadde allerede før krigen overvåket kommunister og de som hadde reist som frivillige til Spania. Thuland var også en av de som hadde fått i oppgave å gjemme overvåkningspolitiet sine arkiver fra Tyskerne. Arkivene ble først kjørt vekk, men senere hentet tilbake til politistasjonen.²⁵ Thuland ble så sambandsmann mellom det tyske sikkerhetspolitiet og det norske politiet. Her utførte han arbeid som på alle måter må kunne kalles bistand til fienden, før han etter ca. et halvt år ble arrestert og sendt til Grini for motstandsarbeid. Han klarte å rømme til Sverige og deretter komme seg videre til England, hvor han jobbet med etterretning for den norske overkommandoen.

Overvåkning

I tiden etter krigen brukte han og flere i det norske politiet mange ressurser på overvåkning

²⁴ Abraham & Olsen 2015 s. 412

²⁵ Borgersrud & Eriksen 2015 s. 118

av de som hadde vært med i Saborg, samt mange medlemmer av NKP. En kan nesten si at Thuland var besatt av å finne ut hvem som var kommunister for så å prøve å ødelegge så mye som mulig for dem. For å finne ut hvem som var kommunister hadde Thuland hele arkivet til Gestapo som var blitt oversatt til norsk, samt at han brukte avhør av tjenestemenn i det tyske sikkerhetspolitiet for å finne ut hvem som var kommunister i Bergen. Som nevnt over, ble Rathke overvåket og Thuland ved overvåkningspolitiet prøvde å bruke Rathke sin fortid i Saborg mot ham når Rathke var kommunaldirektør i Bergen. Et eksempel på dette var da sønnen til Rathke skulle inn og avtjene sin verneplikt i 1974 og fikk problemer fordi August Rathke fortsatt var på overvåkningslisten til overvåkningspolitiet i Bergen.²⁶ Dette fikk ingen konsekvenser for Rathke personlig, noe som trolig skyldes hans rolle som soldat i kompani Linge og som folkevalgt for Arbeiderpartiet. Det var dessverre ikke slik at det gikk bra for alle som ble etterforsket av overvåkningspolitiet etter krigen. Det var flere av de tidligere sabotørene og deres barn som mistet jobber eller jobb- og utdanningsmuligheter fordi de var oppført i overvåkningspolitiet sine lister over kommunister. Flere etterforskningsmapper på medlemmene forsvant eller ble makulert av overvåkningspolitiet før de eventuelt måtte bli avgradert, dette gjaldt blant annet mappen på Normann Iversen som ledet Saborg inn i Milorg. En annen som ble sterkt overvåket var Asbjørn Sunde, som hadde ledet den nasjonale delen av Saborg. Han ble tett overvåket etter krigen og ble arrestert 29.01.1954 under mistanke om spionasje til fordel for Sovjetunionen.²⁷ Han ble dømt for dette 03.07.1954 og fikk åtte års straff.²⁸ Rettsaken var offentlig, og det ble en stor sak i media. Lars Borgersrud skrev sin doktorgradsavhandling om *Wollwebber-organisasjonen i Norge* i 1995 og igjennom arbeidet med denne fikk han tilgang på overvåkningspolitiet sine arkiver. Han skriver i sin avhandling at det ikke fantes noen beviser eller vitner til det Sunde ble dømt for og at Sunde jobbet med å få i stand en hvilende motstandsgruppe i tilfelle Norge skulle bli okkupert av USA i tilfelle en storkrig mellom Sovjetunionen og USA.²⁹ Avhandlingen til Borgersrud ble skrevet i 1995, men Borgersrud fikk forbud mot å publisere den da deler av materialet han hadde fått tilgang til hos overvåkningspolitiet fortsatt var hemmeligstempelt. I 2015 ble avhandlingen avgradert av

²⁶ Borgersrud & Eriksen 2015 s. 586

²⁷ Borgersrud 2017 s. 25

²⁸ Borgersrud 2017 s. 11

²⁹ Borgersrud 2017 s. 788

myndighetene og den ble gitt ut på nytt av forfatteren i 2017.

«Kampen om Krigen»

I vurderingen av kilder og litteratur til denne oppgaven til denne oppgaven, har det vært noen hensyn som spesielt må tas. Vi er i tid såpass fjernt fra hendelsene, at ingen gjenlevende medlemmer av Saborg finnes. Samtidig er vi såpass nært hendelsene i tid, at noen offisielle dokumenter fremdeles kan være klassifisert og utilgjengelig. Det har også vært et prosjekt som ble igangsatt av August Rathke, Lars Borgersrud og Terje Olsen, sønnen til Reidar Olsen, et av medlemmene i Saborg. Prosjektet startet i 2005. Dette prosjektet fikk støtte fra flere hold, blant annet Museum Vest. Etter uenigheter i gruppen om innhold og vinkling gikk Rathke og Borgersrud ut av prosjektet og startet sitt eget. Dette gjorde at det i 2015 kom ut to bøker om Saborg sin historie. Den ene boken er *Saborg – «også vi, når det blir krevet»* av Ole-Jacob Abraham og Terje Olsen, og den andre boken er *Sabotører i vest* av Lars Borgersrud og Inge Bjørnar Eriksen. Borgersrud har også skrevet om temaet tidligere i sin doktorgradsavhandling fra 1995 og *Nødvendig Innsats* fra 1997. Dette viser at Borgersrud er en av de som har jobbet mest med temaet om Saborg og kommunistene sin kamp mot fascismen i andre verdenskrig. Likevel må vi også ta høyde for at disse fremste ekspertene har vært uenige. Dette gjelder også tidsvitnene som selv deltok i motstandskampen. Uenighetene er også nevnt i forordene i begge bøkene om Saborg på Vestlandet. Jeg synes også at det er verdt å nevne at Lars Borgersrud også er et aktivt medlem i partiet Rødt og har vært politisk aktiv på venstresiden siden før Rødt ble stiftet i 2008. Dette er nok noe som har farget Borgersrud sin inngangsvinkel i temaet om Saborg.

I sin bok *Menn i mørket* skriver Asbjørn Sunde om hvorfor han har skrevet boken. Sunde sier at han skrev boken fordi han mente at befolkningen i Norge burde få hele sannheten om hva som hadde skjedd under krigen. Han var uenig i den fremstillingen som kom frem etter freden som nesten bare hyllet Hjemmefronten og Milorg. Den andre grunnen var at noen av aksjonene Saborg hadde utført ble ansett som kriminelle handlinger av enkelte. Saborg-medlemmene som hadde falt i kampen mot tyskerne ble av disse ansett som banditter og eventyrere, mens Sunde mente at de fortjente å bli hyllet på samme måte som alle andre som hadde gitt sitt liv for landet. Dette var også noe han forsvarte i avisinnlegg spesielt på

svar fra Johan Scharffenberg som var kritisk til Saborg sine aksjoner under krigen i media i etterkrigstiden. Sunde la også til en liste over alle aksjonene som han var klar over at Saborg hadde utført under krigen i boken sitt andre opplag.

Ett av de viktigste aspektene vi må se på når vi skal vurdere hvorfor Saborg er såpass lite kjent og anerkjent i dag, er *hvem* de var. Saborg bestod i all hovedsak av kommunister. Som jeg tidligere har nevnt, var situasjonen slik etter flere krigstilfeller og opprør rundt andre verdenskrig, at den generelle opinionen ikke støttet kommunisme. Fordi Saborg bestod av kommunister, og kommunistene skulle være «fiende», ville man stått i en skvis om man samtidig skulle hylle arbeidet som ble gjort av kommunister. Dette var også tydelig for de som hadde vært med i Saborg. De ble ikke møtt med heder og medaljer fra myndighetene, men fikk heller overvåkningspolitiet på nakken og utfordringer både i arbeidslivet og i møtet med offentlige etater. Den storpolitiske situasjonen i verden hadde forandret seg etter krigen og verden ble delt i to mellom vestmaktene med USA og Storbritannia i spissen, mot Sovjetunionen på den andre siden. Her hadde altså stormakter som bare få år før hadde kjempet sammen nå blitt bitre fiender og etter hvert senket det seg et jernteppe over Øst-Europa og verden gikk inn i den kalde krigen. I dette verdensbilde passet det ikke inn at kommunister fikk heder og ære i Norge som var alliert med vestmaktene. Kommunistene passet heller ikke inn i bildet som myndighetene ønsket for hvordan landet skulle bygges etter krigen. De var også en gruppe som før krigen hadde vært i myndighetenes og spesielt overvåkningspolitiets søkelys allerede før andre verdenskrig. Nå som krigen var ferdig var det lett for overvåkningspolitiet å falle tilbake på sitt gamle fiendebilde. Her hører det også med at flere i politiet hadde under krigen vært NS-medlemmer, eller i det minste hatt NS sympatier og hadde jobbet for okkupasjonsmakten. Medlemmer av Saborg må også ha stilt seg litt undrende til at de ble nøyere etter gått i sømmene enn mange tidligere medlemmer av NS etter krigen. Det var tross alt snakk om politiet ment at de som hadde sloss for landet sitt utgjorde en større fare enn de som hadde tatt en fremmed okkupasjonsmakt imot med åpne armer. Ellers er det dette sitatet «*Arbeiderpartiet kjempa med kommunistane om makta i fagbevegelsen og hadde ingen interesse av at denne historia vart fortald*».³⁰ av Halvor Øvredal, som også var med i Saborg, dekkende for en av grunnene til at noen med makt ønsket at Saborgs historie ble dysset ned.

³⁰ Abraham & Olsen 2015 s. 412

Det var ikke bare Saborg og kommunistene sin motstandskamp som ble dysset ned etter krigen. Det ble bestemt at det skulle settes om et krigsminnesmerke i Kirkenes i 1945 som skulle hylle innsatsen til sovjetiske soldater i frigjøringen av Finnmark. Dette monumentet skulle hete Frigjøringsmonumentet, ha en høy sokkel og være sentralt plassert i sentrum. Motivet var en fremadstormende sovjetisk soldat som trakk på en brukket tysk riksørn. Monumentet var ikke klart før i 1952 og under avdukingen var det blitt flyttet ut av sentrum og sokkelen var blitt lavere. Monumentet viste fortsatt en sovjetisk soldat, men han trakk ikke lengre på den tyske riksørnen. Nå hvilte han foten på en stein. Det hadde også fått et nytt navn, Russermonumentet.³¹ Denne endringen kom også fordi det originale motivet ikke lengre passet inn i den fortellingen som norske myndigheter ønsket om andre verdenskrig. De norske myndighetene kunne ikke ha en annen fortelling enn at *Gutta på skauen* vant krigen. Det passet heller ikke inn i den nye politiske situasjonen i verden der Norge var blitt med i Atlanterhavspakten som var en felles forsvarsallianse mot Sovjetunionen.

Det var etter andre verdenskrig bred hyllest av den statlig organiserte motstandskampen som pågikk under krigen. *Gutta på skauen*, *Milorg*, *Kompani Linge*, *Oslogjengen* med *Max Manus*, *Gunnar Sønsteby* og andre velkjente navn, har fått utstrakt dekning i media, og har i de senere år fått både filmer, bøker og annen media som nærmest forherliger og opphever dem som ufeilbarlige helter. Max Manus var absolutt en helt i noen av gjerningene sine, men han hadde også mer kontroversielle sider som ikke har kommet like tydelig frem. Etter krigen drev han et firma som solgte kontormaskiner og i dette firmaet ansatte han flere tidligere NS-medlemmer.³² Noe som nok må ha blitt ansett som kontroversielt ettersom dette var mennesker som var dømt for landssvik og blitt fradømt borgerrettigheter.

Historieprofessor og forfatter Lars Borgersrud, er en av de som har skrevet mest om sabotasjevirkosomhet under andre verdenskrig, og han reagerte blant annet på flere av de fremstillingene og virkemidlene som var brukt i den kjente filmen om Max Manus. Blant annet reagerte han på at det der blir fremstilt at Manus hadde deltatt i Vinterkrigen i Finland, noe han i realiteten ikke hadde.³³ Uttalelsene til Borgersrud om dette ble bestridt av direktøren for Hjemmefrontmuseet Asbjørn Moland som hevder at hva Max Manus gjorde i

³¹ Falkenborg 2022 s. 127

³² Brugrand 2008

³³ Rosslund & Onsum 2008

Finland var nært nok til at filmteamet kunne bruke sin kunstneriske frihet til å fremstille det slik de gjorde. Dette er ikke det første eksempelet på at det har vært viktig å få frem den «riktige» historien fra krigen. Per Angelfoss, som var medlem i Saborg, sa dette om et bokprosjekt om Bjørn West: *«gjemte vi oss vekk. Det var nok av dem som skulle «skyte brystkassen frem». Vi fra Sab. holdt i grunnen en lav profil; det var ikke vi som skulle vinne krigen, vet du det var Milorg, det».*³⁴ Det var tydelig for de som hadde vært med i Saborg at de ikke skulle stikke hodet frem og si hva de hadde gjort under andre verdenskrig, det var kun de som hadde tilhørt riktig gruppe som skulle frem i lyset. Det at Saborg ikke var «riktig gruppe», siden de var en del av den kommunistiske motstandskampen, gjorde at de ikke fikk heder og annerkjennelse etter krigen. Det må ha vært et tung slag for medlemmene, dette også spesielt fordi Saborg var den motstandsgruppen som utførte flest aksjoner og som hadde de største tapstallene av noen motstandsgrupper i Norge under andre verdenskrig.

Mappeleken

Det var tydelig at overvåkningspolitiet var ute etter å finne og gjøre livet vanskelig for de som hadde vært medlem i Saborg eller som var kommunister. I Bergen var det lederen for overvåkningspolitiet som stod i spissen for dette. Det var Dankert Thuland, han var så imot kommunister at når han fant ut Saborg medlem Thorfred Kristiansen var kommunist så fikk Thuland, Kristiansen sparket fra landssvikpolitiet. Thuland fortalte selv gladelig om dette til en kollega i overvåkningspolitiet: *«Det viste seg også at en kommunist var i landssvikpolitiet. Han fikk sparken, og dermed ble det ryddet opp».*³⁵ Vi vet at Thuland var involvert i arkivfadesen som førte til at tyskerne fikk hele arkivet til overvåkningspolitiet og at Thuland etter krigen fikk det tyske sikkerhetspolitiet sine arkiver fra Bergen. Disse brukte han i sitt arbeid mot kommunistene. Vi vet også at det ble funnet masse dokumenter hjemme hos Thuland etter hans død. Dette var dokumenter som han på ingen måte hadde lov til å ta med seg hjem. Flere av mappene dokumentene tilhørte har blitt makulert av overvåkningspolitiet (nå PST).³⁶ Dette viser at overvåkningspolitiet eller enkelte politiansatte hadde et uprofesjonelt forhold til jobben med overvåkning av medlemmer av Saborg etter krigen og skydde ingen skrupler ved bruk av materiale som tyskerne fikk via tortur. Og alle de

³⁴ Borgersrud & Eriksen 2015 s. 595

³⁵ Borgersrud & Eriksen 2015 s. 582

³⁶ Borgersrud & Eriksen 2015 s. 588

forsvunne mappene de hadde på medlemmer av Saborg. Da spesielt på Normann Iversen som hadde den største mappen, men som overvåkningspolitiet passet på å få makulert.

Annerkjennelse for noen

Det var noen medlemmer av Saborg som fikk annerkjennelse etter krigen, som Reidar Olsen som fikk deltakermedaljen etter sin død. Når det gjelder denne tildelingen så er det grunn til å tro at han fikk den for sin deltakelse i felttoget til Voss i 1940, hvor han var soldat i den norske hæren. For familien til Reidar Olsen ble etterkrigstiden meget vanskelig. Familien hans fikk utbetalt 4542 kroner i livsforsikring i 1945, men denne utbetalingen ble trukket fra den månedlige utbetalingen av krigspensjonen som hans kone Borghild fikk utbetalt. Dette trekket i krigspensjonen varte frem til 1970-tallet. Dette førte til at familien måtte flere ganger søke om støtte hos Nasjonalhjelpens Fond til krigens ofre. Prosessen med både søkingen om midler og den reduserte krigspensjonen førte til at Borghild følte seg nedverdiget av Staten. Reidar Olsen fikk en minneplakett som i dag står på baksiden av Konsertpaleet i Bergen. Idrettslaget som Reidar Olsen hadde vært med i, Sportsklubben Trane har oppkalt en hederspris etter han. Denne ble gitt ut for første gang i 1959. Et annet medlem av Saborg som har fått annerkjennelse etter krigen er August Rathke. Han har blitt omtalt av offentlige institusjoner som krigsveteran og som det i media. Men det har nesten bare vært på grunn av hans tilknytning til kompani Linge. Dette kom tydelig frem ved han bortgang i 2022 der han ble omtalt som den siste fra kompani Linge som døde. Rathke var en stor pådriver for at de som hadde gjort en innsats for Saborg skulle få offentlig annerkjennelse for innsatsen sin.

I Oslo på 1. mai 2015 fikk LO reist en statue utenfor Oslo S som et minnesmerke over Saborg eller Osvald-gruppen som de kalte det. Dette var i samme år som deltakermedaljen ble gitt til de gjenlevende medlemmene av Saborg som ikke hadde fått den før. Det hører også med at noen av medlemmene i Saborg hadde fått deltakermedaljen tidligere, men da hadde det som oftest vært for ting de hadde gjort før eller etter de var medlem i Saborg.

Konklusjon

Jeg mener at det må ha vært sammensatte grunner til at det tok så lang tid før medlemmene i Saborg ble anerkjent for sin innsats og motstandskamp under krigen. Det at medlemmene i

stor grad tilhørte «feil» politisk fløy, hadde nok størst innvirkning, da dette var svært relevant for den generelle politiske situasjonen i etterkrigsårene. Spionasjedommen til Asbjørn Sunde hjalp heller ikke på situasjonen for de som kjempet for anerkjennelse for Saborg og medlemmene sin innsats under andre verdenskrig. Det hjalp heller ikke at deler av befolkningen så på dem som skurker og banditter.

Om hvorfor Saborg har fått mindre oppmerksomhet og anerkjennelse, vil jeg igjen påpeke at dette er sammensatt. Likevel vil jeg understreke at det er en forskjell som skiller Saborg fra andre motstandsgrupper, nemlig deres politiske ståsted og overbevisning. Jeg vil på peke at dette er en av hovedgrunnene til at det tok så lang tid, og at mange av medlemmene aldri fikk oppleve å bli anerkjent.

Avslutningsvis er det viktig å nevne at medlemmer av Saborg ble hedret for innsatsen sin i Saborg under andre verdenskrig først i 2015, 70 år etter krigens slutt. De gjenlevende medlemmene fra Saborg fikk utdelt deltakermedaljen for andre verdenskrig utdelt av den daværende forsvarsministeren. De fikk også en unnskyldning av daværende forsvarsminister Anne Grethe Strøm-Erichsen i 2013. Mange av medlemmene fikk aldri oppleve å få anerkjennelse for sin innsats.

Litteraturliste

Abraham, Ole-Jacob & Olsen, Terje. (2015). *Saborg: «også vi, når det blir krevet»: likvidasjoner og sabotasje i Bergen og Stavanger 1943-1945*. Kapabel

Borgersrud, Lars & Eriksen, Inge Bjørnar. (2015). *Sabotører i vest: Sabotasjeorganisasjonen på Vestlandet 1940-1945*. Bodoni Forlag

Borgersrud, Lars. (2017). *Wollweber-organisasjonen i Norge* (Doktorgradsavhandling) Universitet i Oslo

Brugrand, Odd Helge. (2008,19. desember) *Max Manus ansatte NS-folk etter krigen*, *Dagbladet*. <https://www.dagbladet.no/magasinet/max-manus-ansatte-ns-folk-etter-krigen/65294061>

Folkenborg, Håkon Rune. (2022). *Én fortid -mange fortellinger: Introduksjon til historiebruk*. Cappelen Damm Akademisk

Hansen, Jan-Erik Ebbestad (Red.). (2001). *Norsk tro og tanke Bind 3: 1940-2000*. Universitetsforlaget

Rathke, August. (2003). *Hilsen til Guri – En ung mann i krig*. Sigma Forlag

Rosslund, Irene Elisabeth & Onsum, Elisabeth. (2008, 22. desember) *-Bare tøv i Max Manus film*. NRK <https://www.nrk.no/kultur/-bare-tov-i-max-manus-film-1.6373051>

Soltevedt, Willy. (2018). *Tane Helt i 100*. Bodoni Forlag

Sunde, Asbjørn. (1947). *Menn i mørket*. Dreyers Forlag

Sunde, Asbjørn. (1947,26. november). *Osvaldgruppen*. *Haugesunds Avis*, kommentar

s.4